

291, Tellur ogrzany w chlorze, tworzy chlorek odpowiedni kw. tellurówemu, biały, krystaliczny, który łatwo się topi i żółknie, potem nabiera koloru czerwonego; w wyższej temperaturze wrze, pryska i wydaje parę ciemno-żółtawą. Z powietrza wilgoć przyciąga; z wodą rozkłada się na kw. solny i tellurowy; rozpuszcza się w kw. solnym.

Chlorek telluryczny jest nieznany.

Destylując równe ilości telluru i chlorku tellurowego, przechodzi ClTe , czarny, łatwo topliwy, lotny; w proszku żółto-zielony. Z powietrza wilgoć przyciąga. Z wodą bieleje od kwasu tellurowego; lecz za dodaniem kwasu solnego rozpuszcza się bez rozkładu, wydaje rozciek jasny, z pozostawieniem małej ilości telluru.

Związki azotu, fosforu, arszeniku i antymonu.

W tej grupie ciał, sam tylko azot mało okazuje skłonności do związków; z żadnym ciałem niełączy się bezpośrednio; wszystkie jego połączenia łatwo się rozkładają, niektóre nagle z gwałtownym wybuchnięciem.

Związki fosforu, arszeniku i antymonu, tworzą się bezpośrednio; w własnościach są wiele zbliżone, odpowiednie i zwykle równo-kształtne.

Związki azotu.

Azot tworzy z kwasorodem cztery udzielne związki:

Kw. saletrany NO_2 . (Saltersäure. Ac. azotique, A. nitrique).

Kw. saletrowy, NO_3 . (Salpepetrigesäure. A. azoteux. A. nitreux).

Niedokwas 2-gi azotu NO_2 . (Stickstoffoxyd Deutoxide d'azote).

Niedokwas 1-szy azotu NO (Stickstoffoxydul. Protoxide d'azote).

Wszystkie te połączenia otrzymujemy, przez czątkową redukcją kwasu saletrzanego, który znajduje się w naturze gotowy, z zasadami połączony.

Kwas saletrzany.

292. Przepuszczając długo iskry elektryczne, przez mieszaninę 3 ob. azotu i 7 ob. kwasorodu, tworzy się tyle kwasu saletrzanego, że bytność jego można okazać w wodzie albo ługu alkalicznym, do zamknięcia gazu użytym. Ztąd pochodzą jego ślady w wodzie deszczowej, mianowicie z burzą spadłej. Lecz te źródła są tak ubogie, że z nich korzystać niemożemy. Ważniejszém jest odkrycie *Kuhlmana*, że amoniak, cyan i każdy związek amoniakalny, razem z powietrzem na gąbkę platynową w $+300^\circ$ prowadzony, wydaje kwas saletrzany. Działanie to, jeszcze niema zastosowania; w przyszłości może będzie źródłem fabrykacyi. Wyrabianie więc kwasu saletrzanego dotąd ogranicza się, na wyłączeniu ze związków w naturze już gotowych.

Kwas saletrzany bezwodny, miał otrzymać *Deville*. Przy rozkładzie suchego saletranu srebra suchym chlorem, uchodzi w stanie pary, która się zagęszcza w długie igielki rombów. Skrzepley, topnieje w $+20^\circ$; wrze w $+45^\circ$; lecz już przy $+10^\circ$ paruje i znaczną tęsyą wywiera; potrzeba więc zachować go w rurce szklanej zatopionej. Chciwie przyciąga wodę; wydaje z nią roztwor bez farbny, nie wywiązując gazów.

Zwykły kwas saletrany jest ciekły, zawsze z wodą połączony; najmocniej stężony, c. g. 1,521, zawiera 1 at. wody (NO_5H_0), jest bezfarbny; ma właściwy zapach słaby, smak kwaśny, wrze w $+ 86^\circ$, marźnie w $- 40^\circ$. Na materye organiczne nadzwyczaj silnie działa; zawierającym azot nadaje kolor żółty; wewnątrz użyty jest gwałtowną trucizną.

Dodając małą ilość wody do kwasu stężonego, w destylacji mieszaniny przechodzi naprzód kwas stężony; lecz w miarę jak pozostałość w retorcie staje się w wodę bogatszą, punkt wrzenia wzrasta i około $+ 123^\circ$ przechodzi do odbieralnika kwas równie stężony, jak część w retortce zostająca; ma c. g. 1,42 i zawiera 40% wody, której kwasoród równa się kwasorodowi kwasu ($\text{NO}_5 + 5\text{H}_0$). Kwas od tego słabszy, to jest większą ilością wody rozlany, wrze w temperaturze tém niższej im więcej jest rozcieńczony. W $+ 100^\circ$ odchodzi rozciek bardzo słaby; kwas w retorcie coraz więcej się zagęszcza i gdy tylko 40% wody zawiera, zaczyna wrzeć $+ 123^\circ$ i bez dalszej zmiany przechodzi. Przez samo więc ogrzanie, niemożna kwasu wyżej nad 1,42 zagęścić. Chcąc kwas słabszy na $\text{NO}_5 + \text{H}_0$ zamienić, potrzeba go odpędzić z dodatkiem kw. siarczanego.

293. Kwas saletrany jest jednym z najsilniejszych kwasów; w powinowactwie do zasad mało ustępuje kwasowi siarczanemu. Jednak pierwiastki jego łatwo się rozłączają, dla tego jest silnym środkiem ukwasorodniającym. W świetle słoneczném część kwasorodu traci i od kwasu saletrzanego czerwienieje. W temperaturze białości rozkłada się na kwasoród i azot; w czerwoności na kw. saletowy i kwasoród.

Największej liczbie ciał pojedynczych odstępuje część albo całą ilość swego kwasorodu. Węgiel rozżarzony, pali się z żywością na kwasie stężonym. Fosfor, siarkę i bor, ukwasorodnia w temperaturze wrzenia; z kwasów wodorowych (ClH , BrH , JH) zabiera wodor, uwalnia ich radykale. Na metalle silnie działa; niektóre (Cu , Hg , Ag i t.d.) rozpuszcza w temperaturze zwyczajnej, inne z pomocą ciepła. Stężony nie działa na miedź, cynę i żelazo; lecz za dodaniem wody, natychmiast je rozpuszcza; to zdaje się ztąd pochodzi, że ich saletrany są nierozpuszczalne w NO_5 , HO . Metalle rozkładające wodę, działając na kw. saletrany tworzą amoniak, ponieważ z kwasu i wody współcześnie wywiązują się azot i wodor, które się łączą w chwili wychodzenia ze związku (k. 212).

Łatwość z jaką kw. saletrany odstępuje kwasorodu, jest źródłem silnego działania na materye organiczne; one bowiem powstają z pierwiastków które się chętnie z kwasorodem łączą. Jeżeli kwas jest mocny, tworzy się woda i kw. węglany; przytém tyle wywiązuje się ciepła, że materya organiczna płomieniem wybucha.

Kwas rozwolniony, częściowo ukwasorodnia materye organiczne; wydaje produkta w kwasoród bogatsze, mające własności kwasowe.

W działaniach wyżej wskazanych, kwas saletrany zwykle $\frac{3}{5}$ swego kwasorodu traci i zamienia się nds drugi azotu. Palladium i srebro na zimno, zabierają mu $\frac{3}{5}$ i redukują na kwas saletrowy, który się rozpuszcza w kwasie saletrzanym; dla tego działanie odbywa się bez widocznego fenomenu. Zynk, żelazo, cyna, zabierają $\frac{4}{5}$ kwasorodu i wywiązują nds 1 azotu.

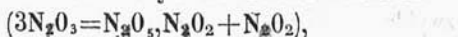
Według opinii *Millona*, kw. saletrany wolny od saletrowego, w temperaturze zwyczajnej mało na metalle

działa; na zimno nieoddziela jodu z jodków, ani siarki z siarkowodnianów; solóm 1^{ym} żelaza niedaje koloru brunatnego, nie niszczy koloru indygo w kw. siarczanym rozpuszczonego. Wszystkie te działania następują, gdy jakąkolwiek ilość kw. saletrowego dodano; sądzi przeto, że istotnym działaczem ukwasorodniającym jest kw. saletrowy.

Kw. saletrzany chętnie się łączy z zasadami; związki te są rozpuszczalne; w ogrzaniu tracą kw. saletrzany, zostawiają kwasorodki. Z węglem, w ogóle z ciałami pojedynczymi pomieszane, żywe okazują ognienie. Pocho-dzi to od ukwasorodnienia ciał, z saletranami ogrzanych.

Użycie kw. saletrzanego jest wielorakie; do ukwasorodnienia metalów, oddzielenia złota od srebra; wyro-bienia kwasów organicznych, w farbierstwie i t. d.

294. Kwas saletrowy NO_3 Może istnieć w stanie bezwodnym; z mieszaniny 4^{ch} ob. 2 ndsu azotu z 1 ob. kwasorodu do 20° oziębionój, zagęszcza się na roz-ciek bezbarwny, nadzwyczaj lotny. W zetknięciu z po-wietrzem wydaje parę czerwoną, która po zmieszaniu z innemi gazami, wymaga nierównie większego zniże-nia temperatury, ażeby do stanu ciekłego wróciła. Z wo-dą rozkłada się na związek kwasu saletrzanego z ndsem 2 azotu, i nds. 2 azotu który z wzburzeniem uchodzi:

podobnie zachowuje się z alkaliami, wszelako może się z niemi łączyć, gdy np. przechodzi przez stężony roztwor potażu, wody lub baryty; albo się zagęszcza na zasa-dach nierozpuszczalnych, wodą zwilgoconych (*Fritsche*). Żarząc słabym ogniem saletran potażu lub baryty, kwas saletrzany traci część kwasorodu i zamienia się na

kw. saletrowy, który zostaje w związku z zasadą. Roztwór saletranu ołowiu gotowany z ołowiem metalicznym, wydaje saletron ołowiu, którego kw. saletrowy można przenieść na inne zasady, przez mieszanie z siarczanami rozpuszczalnymi. Nakoniec *Persoz* okazał, że gdy strumień suchego N_2 azotu w bardzo niskiej temperaturze, przechodzi przez tak zwany kwas saletrowo-saletrzany: rozciek czerwono-żółty staje się zielonawym, zielonym w końcu zielono-błękitnym; w atmosferze bezkwasorodnej słabym ciepłem do odbieralnika oziębionego odpędzony, przechodzi w postaci rozcieku błękitnego, który w -2° wrze i jest czystym kw. saletrowym.

295. Niedokwas 2gi azotu, NO_2 (Salpetergas. Gas nitrosum). Gaz bezbarwny, c. g. 1,0393, obojętny; wiele materyi organicznych żółto-farbuję. Nadzwyczaj szkodliwy do oddychania, nie utrzymuje palenia się ciał ogrzanych. Niezapala się w nim fosfor, nawet ogrzany; lecz zapalony płonie tak żywo jak w kwasorodzie; podobnie zachowuje się węgiel. Pomieszany z wodorem lub parą siarczku węgla, zapala się płomieniem; z ostatnim wydaje płomień wielki, pięknie błękitny. Szczególniej tém się odznacza, że w powietrzu wydaje dymy czerwone; ponieważ łączy się z kwasorodem i w miarę jego ilości obecnej, przechodzi w kwas saletrowy, saletrowo-saletrzany i saletrzany. Roztworóm soli pierwszych żelaza nadaje kolor ciemny, czyni je prawie nieprzezroczystymi; związek ten utrzymuje się tylko w stanie ciekłym. Podobnie działa także kwas saletrzany, ponieważ część swego kwasorodu odstępując kwasorodkowi żelaza, zamienia go na Fe_2O_3 , przechod-

dząc w nds 2^{gi} azotu. Za pomocą téj reakcyi, można odkryć¹/_{2,1000} kw. saletrzanego wolnego lub w związkach.

296. Nds 2^{gi} azotu rozpuszcza się w kwasie saletrzanym, który przeto czerwienieje. Związek ich w stosunkach oznaczonych, wydaje rozciek czerwony, nadzwyczaj lotny, oddawna znajomy i uważany za kwas udzielny (Vapeur nitreuse), ponieważ w stanie gazu, na 1 ob. azotu zawiera 2 ob. kwasorodu.

Mieszając kwasoród i nds 2^{gi} azotu, w temperaturze dostatecznie niżonéj, zawsze z 1 ob. ndsu azotu łączy się pół ob. kwasorodu; jeżeli gazy są zupełnie suche, temperatura niższa od—9°, związek osiada w słupach przezroczystych, bez farbnych. Przy najmniejszej wilgoci przybiera stan ciekły; dla tego potrzeba gazy starannie osuszać, prowadząc je przez rurkę napełnioną kawałkami wodnianu potażu i przez drugą z kwasem fosforycznym bezwodnym.

Związek otrzymany topi się w — 9°; po stopieniu nie krystalizuje nawet w—17°; wrze w +22°. Takie same kryształki można otrzymać, przez destylacją suchego saletranu ołowiu.

W stanie ciekłym otrzymują go, działaniem 10 cz. kw. saletrzanego c. g. 1,3—1,4, na 1 cz. krochmalu, zbierając produkta w odbieralniku do +16° oziębionym. Można go także oddzielić, ostróżnem odpędzeniem z kw. saletrzanego dymiącego.

Jeżeli destylacja odbywa się powoli, ciepłem stopniowaném, i zostaje przerwana przed zupełném od-farbowaniem kwasu w retorcie: produkta zebrane w odbieralniku do—10° oziębionym, tworzą dwie warstwy oddzielne. Górna jest saletranem ndsu 2^{go} azotu, z małą ilością kw. NO₃ aq. od którego może być uwolnio-

ny ostróżną destylacją; dolna, jest roztworem saletranu 2^{go} ndsu azotu w kw. saletrzanym.

Związek ciekły ma c. g. 1,41, smak ostry; w mocnym zimnie jest bezbarbny, w ogrzaniu żółknieje. Wrze w +18°, wydaje gaz ciemno-czerwony. Wszystkie materye organiczne farbuje żółto i niszczy; z małą ilością wody miesza się bez zmiany; z większą wywiązuje nds 2^{gi} azotu i przechodząc kolor czerwono-żółty, żółty, zielony, błękitny, staje się nakoniec bezbarbnym. Zmiany koloru pochodzą od kw. saletrowego, który się tworzy działaniem redukcyjnym ndsu 2° azotu, na kw. saletrzany.

Związek ten można uważać za $\text{NO}_3 + \text{NO}_3$; lecz podobniejszym jest do prawdy wyrażenie: $2\text{NO}_3 + \text{NO}_2$; ponieważ nds 2° azotu łączy z kw. siarczanym, i tém okazuje skłonność do tworzenia związków tego rodzaju.

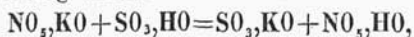
297. Z mieszaniny wilgotnego kwasu siarkowego i ndsu 2-go azotu, na bokach naczynia, osiada związek ndsu 2° azotu z kw. siarczanym, w postaci krystalizacji do zamrozu podobnej. Gazy zupełnie suche, wcale na siebie nie działają. Tworzenie się tego związku, *Davy* uważał za klucz do objaśnienia fabrykacji kw. siarczanego angielskiego. Z badań nad nim przedsięwziętych wnioskowano, że powstaje ze związku kw. siarczanego z saletrowym; lecz *Rose* uważa go za połączenie ndsu 2^{go} azotu z kw. siarczanym.

298. Niedokwas 1-szy azotu NO (Lustgas. Gaz hilarant). Gaz bezbarbny, c. g. = 1,527; pressyą 50 atmosfer zagęszczalny. Z kwasorodem nie wydaje dymów czerwonych; utrzymuje kombustyą żywiej niż powietrze, jednak niektóre ciała muszą być mocno ogrzane. Fosfor

nieprzestaje palić się w nsie 1^m azotu, lecz się w nim nie zapala, nawet ciałem rozżarzonym dotknięty. Siarka i węgiel zapalony, palą się jak w kwasorodzie. Czytym ndsem 1^m azotu można oddychać bez szkody; ma on smak słodkawyy, który zdaje się całe płuca wypełnia. Jeżeli nie jest z powietrzem pomieszany i płuca są dobrze wypróżnione: sprawia pewien rodzaj upojenia, które po niejakiem czasie przemija. W przedłużonem odychaniu gazem, upojenie do utraty zmysłów dochodzi, bez szkodliwego wpływu na zdrowie. Małe zwierzęta w nim zostawione, z powodu długo trwającego odurzenia, umierają.

299. Związki kwasorodowe azotu, nie tworzą się bezpośrednio; lecz są wypadkiem cząstkowej redukcyy kw. saletrzanego, który znajdujemy w naturze gotowy, połączony z potażem lub sodą. Bogate składy saletranu sody posiada Ameryka; w handlu nazywają go saletrą Chilijską.

Do wyrobienia kw. saletrzanego, ogrzewa się saletrę z kw. siarczanym. Działanie ich powinno się wykonać według wzoru:

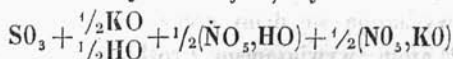

to jest: następuje zamiana zasad; z saletranu potażu i siarczanu wody, tworzy się siarczan potażu i saletran wody, który działaniem ciepła uwolniony, do odbieralnika przechodzi. Lecz to tłumaczenie nie podaje przyczyny: dla czego w końcu procesu wywiązują się dymy czerwone? Process więc na pierwszy rzut oka tak prosty, wymaga bliższego objaśnienia.

Przedewszystkiem należy tu wspomnieć, że kwas saletrany wychodząc ze związków w cieple podniesionem,

rozkłada się na kwas saletrowy i kwasoród; że kwas siarczany z potażem lub sodą może wydać związek obojętny $= \text{SO}_3\text{K}\text{O}$ lub kwaśny $= 2\text{SO}_3 + \text{K}\text{O}, \text{H}\text{O}$, który w $+200^\circ$ wody nie traci. W otrzymywaniu kw. saletrzanego nie jest obojętnym, który z tych związków pod działaniem zostaje, to jest: jakiego stosunku kwasu względem saletranu użyto; od tego bowiem zależy bieg procesu i jego fenomena.

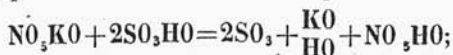
Jeżeli na 1 at. salétry (100 cz.), użyto 1 at. kwasu ($48\frac{1}{2}$ części): działanie jego tylko do tego stopnia dochodzi, że z połową potażu w salétrze będącego, tworzy dwusiarczan; w zamian za potaż połowę swęj wody oddaje kw. saletrzanemu, który w $+132^\circ$ odchodzi; a zatém: $\text{SO}_3\text{H}\text{O} + \text{N}\text{O}_3\text{K}\text{O}$, wyda:

Kwas więc siarczany zatrzymuje połowę wody w dwusiarczanie; dla tego połowa kw. saletrzanego zostaje w związku z potażem, chociaż mieszaninę do 200° ogrzano. Dla pozyskania téj części, potrzeba temperaturę podnieść do stopnia, w którym dwusiarczan potażu może kwasu ustąpić.

Kwas siarczany, w początku tego ogrzewania z dwusiarczanu odchodzący, jest bogatszy w wodę; dla tego uwalnia z salétry kwas saletrzan, więcej niż 1 at. wody zawierający. Później kw. siarczany w wodę jest uboższy; z powodu więc braku wody i podwyższonej temperatury, kw. saletrzan w części się rozkłada, na kwasoród i kw. saletrowy, który naczynie wypełnia parą czerwoną i kwasowi przechodzącemu takż kolor nadaje. W końcu operacji, zostaje w retorcji siarczan potażu obojętny.

Używając na 1 at. salétry (100 cz.) 2 at. kw. siarczanego (97 cz.), kwas saletrzany nierównie łatwiej odchodzi; ponieważ w samym początku tworzy się dwusiarczan, który wprawdzie zatrzymuje 1 at. wody, lecz drugi przechodzi do kw. saletrzanego:

Utworzony saletran wody (NO_3H), wrze w $+86^\circ$; lecz utrzymując w rozpuszczeniu sól kwaśną, dopiero około $+130^\circ$ odchodzi. W tém postępowaniu zyskuje się na czasie, naczyniach i materyale opałowym. Kwas otrzymany niema czerwonego koloru.

Jeżeli salétra nie zupełnie jest czysta, zawiera sól kuchenną lub materye organiczne: już w początku operacyi wywiązują się dymy czerwone, pochodzące od ndsu 2° azotu, wywiązanego z rozkładu kw. saletrzanego; główną jednak przyczyną jest rozkład małej ilości kw. saletrzanego, przez kw. siarczany, który w początku operacyi niemogąc być w zetknięciu z całą ilością salétry, na kilku punktach mieszaniny nadmiarem działa.

Fabrycznie wyrabiają kwas saletrzany w retortach, wspólném ogniskiem pieca galerowego ogrzewanych. W laboratoryach odbywa się to w retortce mającej objętość dwa razy większą od mieszaniny. Retorta leży w kąpieli piaskowej, która w razie potrzeby może być prędko z ognia zdjęta. Szyja retorty głęboko wchodzi do odbieralnika, ażeby krople gorące kwasu, wprost do rozcieku już zebranego spadały. Odbieralnik zewnątrz jest pokryty sicią, dla jednostajnego rozdzielenia wody, która go oziębia.

300. Niedokwas 2 azotu, otrzymują w zwykłym aparacie gazowym (fig. 26 i 27), nalévając kw. saletrzany na miedź lub merkuryusz ($4\text{NO}_5 + 3\text{Cu} = 3\text{NO}_5, \text{CuO} + \text{NO}_2$). Działanie zaczyna się już w temperaturze zwyczajnej; gaz wywiązany można zbierać nad wodą, jako bardzo mało w niej rozpuszczalny.

301. Niedokwas 1 azotu, tworzy się z ndsu 2° , zabierając mu połowę kwasorodu, przez zetknięcie z siarkonem potażu, siarkiem potassium lub innemi ciałami łatwo ukwasorodnialnemi, np. zwilgocone opiłki żelazne lub cynkowe; wodor fosforowy i t. d. Wywiązanie go cynk, z kw. saletrzanego wodą rozlanego.

Najdogodniej i najczystszy niedokwas 1 azotu otrzymują z saletranu amoniaku, przez ogrzanie do $+200^\circ$ — 300° w małej retortce szklanej. Pierwiastki jego są w tym stosunku, że z ich przełożenia tworzy się woda i niedokwas 1 azotu ($\text{NO}, \text{NH}_3 = 2\text{NO} + 3\text{HO}$). Rozkład jest łatwiejszy gdy sól z piaskiem pomieszano. Wykonywając go w rurce zamkniętej, sposobem *Faradaya*, w końcu oziębionym zbiera się warstwa wody i niedokwasu 1 azotu ciekłego. Doświadczenie to jest niebezpieczne. *Natterer* zagęszcza go mechanicznie, w urządzeniu podobnym do wiatrówki. Rozciek otrzymany jest bezbarwny, ruchomy; w naczyniach szklanych utrzymuje się dosyć długo, nawet w przystępie powietrza. Pierwsze ilości ulatujące z naczynia w którym był zagęszczony, krzepną w kłaczki jak śnieg.

Metalle w nim zanurzone, sprawiają syczenie jak rozpalone żelazo w wodzie. Potassium pływa na nim bez działania; węgiel rozżarzony żywo się pali. Eter i alkohol mieszają się z nim we wszystkich stosunkach;

kwas siarczany i saletrzany natychmiast krzepną; wo-
da także marznie, lecz przytém sprawia tak gwałto-
wne parowanie, że następuje eksplozja (*Dumas*).

302. Związki azotu z kwasorodem, dają piękny
przykład prawa związków dla gazów i stosunków
wielokrotnych.

Kawałek potassium, w dzwonku krzywym (fig. 77)
w atmosferze niedokwasu 1 azotu ogrzany, zabiera
z niego kwasoród, zostawia niezmienioną objętość
azotu (*); ztąd okazuje się, że niedokwas 1 azotu za-
wiera równą swojej objętości azotu. Jeżeli więc

$$\begin{array}{r} \text{od wagi objętości niedokwasu 1 azotu} = 1,527 \\ \text{odciągniemy wagę objętości azotu} \dots = 0,972 \\ \hline \text{pozostaje } 0,555, \end{array}$$

ilość wyrażająca wagę $\frac{1}{2}$ objętości kwasorodu.

A zatem, 1 objętość niedokwasu 1° azotu zawiera:

$$1 \text{ ob. azotu} \dots = 0,9720$$

$$\frac{1}{2} \text{ ob. kwasorodu} = 0,5528$$

$$\hline 1,5248$$

Z tych danych można obliczyć equivalent albo atom
azotu. Jeżeli przyjmiemy, że niedokwas 1 azotu jako
najniższy związek z kwasorodem, powstaje z 1 eq.
azotu i 1 eq. kwasorodu, equivalent azotu będzie:

$$0,5528 : 0,972 = 100 ; x \quad x = 175,83.$$

Equivalent tym sposobem obliczony, odpowiada
dwóm objętościom.

W teorii atomistycznej przyjęto: że w równych ob-
jętościach, gazów mieści się równa liczba atomów,

(*) W chwili żarzenia się potassium, potrzeba silnie trzymać
ręką dzwonek, ażeby nie był za wianienkę wyrzucony:

a tém samém ich wagi są w stosunku ciężkości gatunkowych:

C. g. kwasorodu jest = 1,1056

C. g. azotu . . . . . = 0,972;

zta d $1,1056 : 0,972 = 100 : x$

$x = 87,916$, wyraża atom azotu, który widocznie jest po ow  equivalentu.

Wzór chemiczny dla niedokwasu 1 azotu, według teorii atomistycznej będzie N_2O ; ponieważ 1 objętości kwasorodu  aczy się z 2 ob. azotu; według equivalent w będzie: NO i dwie jego objętości odpowiadają atomowi, albo equivalentowi.

303. Rozbierając niedokwas 2 azotu, tym samym sposobem jak poprzedzający, znajdujemy że 1 ob. jego, zostawia $\frac{1}{2}$ objętości azotu: jeżeli więc:

od ciężkości gat 2 niedokwasu azotu = 1,039

odciągniemy po ow  c. g. azotu. . . = 0,486

zostaje 0,553

to jest połowa c. g. kwasorodu; a zatem w jednéj ob. niedokwasu 2 azotu, mieści się:

$\frac{1}{2}$ objętości azotu . . . = 0,4860

$\frac{1}{2}$ objętości kwasorodu = 0,5528

co daje c. g. obliczoną = 1,0388

zgodną z c. gatunkową doświadczeniem znalezioną.

Atom jego = NO, wyraża dwie objętości.

Equivalent = NO_2 , odpowiada 4 objętościom gazu.

W składzie obu niedokwasów azotu widzimy:  e gdy się gazy równemi objętościami  acz , objętości związku jest równa summie objętości połączonych; jeżeli się  acz  w innym stosunku, objętości jednego ga-

zu jest wielokrotną drugiego; objętość gazu z nich złożonego, jest mniejsza od summy objętości gazów które w związek wchodzi. To zmniejszenie objętości jest także w pewnym stosunku; stąd wynika: że w 1 objętości gazu złożonego, mieszczą się, albo równe objętości, albo objętość jednego gazu jest wielokrotną objętości drugiego. Prawa te mają częste zastosowania w Chemii.

304. Skład kwasu saletrowego znajdujemy z rozbioru saletromu srebra. Wypalając 10 gr. téj soli, pozostaje 7gr,013 srebra metalicznego; strata więc wynosi 2,987; w niej mieści się kwas saletrowy i ilość kwasorodu, którą kwasorodek srebra odstąpił.

7gr,013 srebra, łączą się z 0,519 kwasorodu; stąd:
 $2,987 - 0,519 = 2,468$ kwasu saletrowego.

Dla oznaczenia stosunku kwasorodu do azotu w kwasie saletrowym, potrzeba rozłożyć saletron srebra w rurce szklanej, w jednym końcu zatopionej, 60 cent. długiej, 12 milim. średnicy. Na dnie téj rurki umieszcza się 10 gram. dwuwęglanu sody; na nim warstwę otocznym miedzi metalicznej, kilka centymetrów długą, na którą wsypuje się saletron srebra, doskonale wysuszony; na koniec dopełnia się rurkę miedzią. Rurkę tak naładowaną umieszcza się w długim piecu blaszanym (fig. 21), zamknąwszy ją korkiem z rurką przewodnią, prowadzącą pod dzwonek na waniec merkuryuszowej stojący.

Dla oddalenia powietrza z rurki, naprzód ogrzewa się koniec zamknięty, ażeby z dwuwęglanu wywiązać część kwasu węglanego, który usuwa powietrze, zniewalając je do wyjścia rurką przewodnią. Gdy gaz wy-

chodzący, w epruwetkę zebrany, jest całkowicie połączony przez roztwór potażu: powietrze zostało usunięte i można przystąpić do rozkładu saletronu srebra. Potrzeba więc przestać ogrzewać dwuwęglan sody; całą część rurki zawierającą miedź metaliczną, otacza się węglami rozżarzonemi; gdy doszła czerwoności, zbliża się węgle do saletronu. W powolnym jego rozkładzie wywiązuje się kwas saletowy: przechodzi całą długość warstwy miedzi rozżarzonej, która zabiera kwasoród; azot wchodzi do dzwonka. Po zupełnym rozkładzie soli, potrzeba azot zostający w rurce wypędzić, za pomocą kwasu węglanego, który się wywiąże w powtórném ogrzaniu dwuwęglanu sody. Kwas węglany razem z azotem przechodzi do dzwonka, gdzie zostaje absorbowany potażem. Azot pozostały z dokładnością zmierzony, po zrobieniu zwykłych poprawek, oblicza się na wagę. Z 10 gr. saletronu srebra, czyli 2,468 kwasu salekowego, otrzymujemy: 0,910 azotu, a zatem 1,536 kwasorodu; albo:

na 0,9713 = (1 objętości) azotu

1,6416 = (1½ objętości) kwasorodu

Equivalent kwasu salekowego będzie miał wyrażenie: NO_3 . Według notacyi atomistycznej: N_2O_3 .

Podobnym sposobem można oznaczyć skład kwasu saletrzanego, rozkładając saletran ołowiu. Na 1 ob. azotu, znajdujemy w nim 2½ ob. kwasorodu. Equivalent = NO_3 . Wzór atomistyczny = N_2O_5 .

Obu kwasów nieznamy ciężkości gatunkowej w stanie gazu; nie wiemy przeto jaką objętość zajmują po związku i ile objętości odpowiada equivalentowi lub atomowi.

Zbierając wypadki rozbiorów, dostrzegamy: że taż sama ilość azotu, łączy się z ilościami kwasorodu, które są w stosunku liczb 1, 2, 3, 5 i dają przykład stosunków wielokrotnych w związkach.

Jeżeli przyjmiemy equivalent azotu=175,0

Niedokwas pierwszy azotu zawiera 175 N + 100. O.

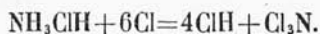
Niedokwas drugi azotu   ,,   175 + 200   ,,

Kwas saletrowy   ,,   175 + 300   ,,

Kwas saletrzany   ,,   175 + 500   ,,

304. Chlorek azotu, Cl_3N , rozciek oleisty, c. g. 1,653, koloru pomarańczowego; w $+71^\circ$ przechodzi bez zmiany; w $+93^\circ$ wrze; w $+100^\circ$ rozkłada się z gwałtowném wybuchnieniem i światłem, na 1 ob. azotu, 3 ob. chloru. Dla okazania mocy eksplozyi, dosyć jest puścić kroplę na papier i lekko ją ogrzać; wkrótce następuje wybuchnienie, silne jak wystrzał strzelbowy. Ten sam skutek sprawia zetknięcie z fosforem, olejem, olejkami i t. d. Siarka, węgiel, metale, alkalia, wosk, żywica, nie działają na chlorek azotu. Ciało to jest nadzwyczaj niebezpieczne. *Dulong* i inni chemicy, byli ranieni badając jego własności; dla tego radzimy ażeby nieprawieni doświadczeń z nim nie powtarzali.

Chlorek azotu tworzy się działaniem chloru na salmiak:

Najbezpieczniej można go otrzymać następującym sposobem: Do lejka końcem postawionego w miseczce z merkuryuszem, naléwa się roztwor stężony soli kuchennéj; na nim roztwor salmiaku, tak, że osobną warstwę tworzy; do niej prowadzi się słaby strumień

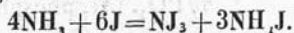
chlору. Wkrótce zbierają się krople oleiste, na dnie soli kuchennej, która ochrania chlorek azotu od rozkładającego działania salmiaku. Po doświadczeniu, koniec lejka zatyka się palcem; chlorek azotu przelewa się do naczynia ze szkła cienkiego, ażeby w razie eksplozyi kawałki nie raziły operatora.

Bromek azotu, Br_3N , otrzymał *Millon* z chlorku azotu, działaniem bromku potassium przy pomocy ciepła. Ciała te wymieniają swoje pierwiastki; oddziela się rozciek ciężki, oleisty, czarno-brunatny, lotny, który silnie działa na oczy, ma przykry zapach i gwałtownie wybucha, jak chlorek azotu.

Jodek azotu J_3N , zwany proszkiem nietykalnym (poudre intactile), jest równie piorunujący jak poprzednie. Suchy, wybucha od najlżejszego dotknięcia, niekiedy nawet dobrowolnie bez żadnej przyczyny; lecz ponieważ można go wyrobić z małych ilości jodu, i odróżnia się czarnym kolorem, łatwiej więc uniknąć niebezpieczeństwa.

Wyrabiają go zwykle, przez kilkominutową digestyą jodu sproszkowanego, z roztworem amoniaku kaustycznego. Najłatwiej wykonać doświadczenie na filtrze, w lejku; ponieważ produkt otrzymany musi być wymyty, od utworzonego jodku amonium.

Proces wyjaśnia wzór:

Mniej niebezpiecznie i łatwiej go otrzymać, strącając amoniakiem roztwór jodu, w wodzie królewskiej wrzucęj, zawierający chlorek jodu.

305. Azot może się łączyć z siarką i fosforem. Związki te nie tworzą się bezpośrednio, lecz działa-

niem amoniaku na chlorek siarki, lub chlorek fosforowy. Siarek azotu przez *Soubeiran'a* odkryty, ma wyrażenie S_3N . Fosforek azotu, co do składu jeszcze nie dobrze znany, odznacza się obojętnością względem odczynników; jest nierozpuszczalny w wodzie i alkaliach. Z nadmiarem wodnianów alkalicznych topiony, wywołuje amoniak, zostawia fosforan bez chlorków.

Związki fosforu, arszeniku i antymonu.

306. Ciała te łączą się z wieloma metaloidami, niekiedy w kilku stosunkach. Fosfor już w temperaturze zwyczajnej łączy się z kwasorodem, wydaje dymy białe, (kwas fosforowy) zapachu czosnkowego; z pomocą ciepła ukwasorodnia się wyżej z silnym fenomenem ognia, tworzy kwas fosforyczny.

Arszenik i antymon, nie okazują widocznego działania w temperaturze zwyczajnej; lecz przy pomocy ciepła zapalają się, wydają kwas arszenikowy i antymonowy, które następnie można zamienić na kwas arszenowy i antymonowy.

Kwasy fosforu.

307. Fosfor wydaje z kwasorodem:

Kwas fosforyczny PO_5 . (Ac. phosphorique. Phosphorsaure).

Kwas fosforowy PO_3 . (Ac. phosphoreux. Phosphorigesaure).

Kwas podfosforowy PO . (Ac hypophosphoreux. Unterphosphorige saure).